

військового колективу, окреслити актуальні недоліки їх навчальної групи та запропонувати шляхи забезпечення якісних змін.

9. Якими можуть бути цілі самовиховання?

Цінність цього запитання полягає в забезпеченні рефлексії курсантів як майбутніх офіцерів і, у тому числі, осіб, що виконуватимуть виховну функцію. В результаті, відповідаючи на це запитання, вони мають окреслити свою «Я»-концепцію та порівняти її із тим, що на сьогодні складає їхній «Я»-образ. Перспективи запитання щодо самовиховання полягають і у тому, що курсанти обговорюють не лише цілі самовиховання, а й відповідну програму роботи над собою.

Таким чином, використані нами проблемні запитання під час викладення теми «Основні положення теорії виховання» забезпечили системність розуміння курсантами виховних процесів, особливостей цілепокладання виховної роботи та шляхів досягнення цих цілей; проблемні запитання дозволили зв'язати педагогічну теорію з практикою виховної роботи у військових установах; використання проблемних запитань створило можливість для рефлексивної діяльності майбутніх офіцерів як суб'єктів виховної роботи.

Отримано 26.02.2019

УДК 159.922

Вікторія Миколаївна САВІЩЕНКО,

декан юридичного факультету

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, кандидат педагогічних наук, доцент

ПЕДАГОГІЧНЕ РОЗМАЇТТЯ ФОРМ НАВЧАННЯ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Вдосконалення форм і методів навчання є одним із важливіших завдань розвитку освіти. Не дивлячись на те, що в дидактиці розроблено велику кількість класифікацій форм і методів навчання, в освітньому законодавстві чітко зафіксована певна кількість форм навчання, що обмежує педагогічні інновації.

Для сучасного суспільства освіта виступає могутнім фактором соціально-економічного, культурного, науково-технічного розвитку цивілізації. Значення освіти в умовах утвердження соціальної та правової держави, полягає в тому, щоб засобами різних форм та методів навчання підготувати молоде покоління до активної участі в житті держави, створити умови для розвитку особистості, здатної не тільки адаптуватися до соціальних змін, а й оригінально мислити, реалізувати ідеї, визначати

шляхи позитивних перетворень, проявляти ініціативу і творчість. Педагогічний процес відбувається у певних формах, ефективність яких повинна бути науково обґрунтована, так як саме від правильної форми організації навчання і виховання залежить якість, ефективність та рівень освіти в країні.

На осмислення питань способів організації навчання була спрямована увага багатьох учених-педагогів, дидактів. Дослідження, на які ми спираємось у власних наукових інтенціях, належать Е. Беллу, О. Василенко, В. Дяченку, І. Зязюну, Я. Коменському, А. Кузьмінському, Дж. Ланкастеру, І. Лернеру, Ю. Мальованому, І. Огороднікову, Й. Песталоцці, І. Подласому, Е. Паркхерсту, М. Скаткіну, С. Смиронову, Т. Сущенко, К. Ушинському, Г. Щукіну. Вони суттєво збагатили теорію та практику організації навчально-виховного процесу. Разом з цим аналіз наукової юридичної літератури з питань освіти засвідчує недостатню кількість досліджень, присвячених проблемі вдосконалення правових засад організації сучасного навчання.

Закон України «Про освіту» передбачає право громадян України на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин (ст. 3). Таке право забезпечується навчальними закладами шляхом організації навчально-виховного процесу відповідно до Законів України «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про вищу освіту». В нормативно-правових актах, які врегульовують суспільні відношення у сфері освіти, закономірно використовуються педагогічні категорії та поняття. Мова юридичних документів повинна бути максимально точною, характеризуватися логічністю, лаконічністю, послідовністю. В них неприпустимі тавтологія, суперечність думок, багатозначність. Проте, в текстах документів у сфері освіти вживаються педагогічні терміни, які з точки зору педагогіки трактуються неоднозначно.

В дидактиці «форма» тлумачиться як зовнішня сторона організації навчального процесу, яка відображає характер взаємодії, взаємозв'язків його учасників і позначається кількома термінами: форма навчання, форма організації навчання. Наприклад, термін «лекція» вживається в значенні методу і форми. Таке отождолення призводить до змішування понять «форма», «метод», «вид навчальної діяльності». У цій ситуації необхідно проводити аналіз з погляду філософських категорій одиничного і загального. Форма (від лат. *forma* – вигляд, устрій, різновид) – зовнішній вираз певного змісту; структура відповідних суспільних

(соціальних, економічних, правових, організаційних) утворень або процесів, а також порядок чогось [1, с. 294]. Навчання – цілеспрямований, педагогічно продуманий процес взаємодії педагога і учнів, який передбачає стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів з метою формування компетентностей, світогляду, моральних поглядів та переконань. В структурі навчання чітко виокремлюються дві складові – викладання та учіння.

Під формами навчання національне законодавство розуміє інституційну форму (очну (денну, вечірню), заочну, дистанційну, мережеву); індивідуальну форму (екстернатну, сімейну (домашню), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальну форму.

Очну форму навчання називають також стаціонарною, що означає денну форму навчання у навчальному закладі (загальному, вищому). Перевагами очної форми навчання, на нашу думку, є: безпосередній контакт із викладачем, що дозволяє легко і зручно сприймати викладений матеріал, реалізовувати виховні задачі; необмежена можливість проведення практичних занять, а також і додаткових; постійний педагогічний супровід учнів, здобувачів освіти; організованість процесу навчання (чітко визначений графік навчального процесу, розклад занять, консультацій); реалізація індивідуального підходу. До недоліків очної форми навчання можна віднести: неможливість навчання у зручний для учнів час, оскільки він строго визначений; динамічний процес, що вимагає постійної напруженості інтелектуальних сил, стійкої психіки та сильного здоров'я; важка ймовірність працевлаштування через постійну відірваність від виробництва.

Вечірня форма навчання дає змогу пов'язувати свою професійну діяльність із навчанням, коли особа зранку може працювати, а увечері – продовжувати здобувати освіту. Аналіз Закону України «Про освіту» дозволяє стверджувати, що вечірня форма навчання може створюватися у загальноосвітніх, професійно-технічних, закладах вищої освіти. У п. 1.1 Положення про вечірню (змінну) школу передбачено, що вечірня (змінна) школа – це загальноосвітній навчальний заклад II–III ступенів, що забезпечує реалізацію права громадян, які не мають можливості навчатися у школах за денною формою навчання, на загальну середню освіту з відривом або без відриву від виробництва [2]. Отже, перевагами вечірньої форми є ті ж самі, що і в очної, проте додати можна ще можливість працевлаштування, що прямо і відрізняє ці дві форми. Недоліки також схожі, проте зрозуміло, що ефективність сприйняття інформації у післяобідній час значно менша.

Заочна форма навчання є дуже популярною формою здобуття вищої освіти, адже вона забезпечує належні умови для підготовки

кваліфікованих спеціалістів, не відриваючи їх від трудової діяльності. До позитивних характеристик даної форми навчання можемо віднести: велика частка самостійної роботи з освоєнням навчальної інформації, що призводить до більшого ефекту розуміння матеріалу за короткі строки (самоорганізація освітньої діяльності); підвищення рівня самоконтролю; легкість засвоєння основ теорії певної галузі; фінансово доступно. Негативними сторонами заочної форми навчання можна вважати: обмеженість резерву часу (його дефіцит), присвяченого здобуттю ґрунтовних знань; значний обсяг індивідуальних завдань без достеменних і доступних для сприйняття пояснень педагога; узагальнений та оглядовий характер лекцій; мінімізовані можливості здійснення виховання.

Під екстернатом розуміють самостійне проходження курсу навчання зі складанням іспитів при якому-небудь навчальному закладі. В п. 1 розділу 1 Положення про екстернат у загальноосвітніх навчальних закладах законодавець говорить про те, що це одна з форм здобуття загальної середньої освіти, що передбачає самостійне опанування екстерном програмового матеріалу в обсязі, визначеному Державним стандартом загальної середньої освіти, та отримання документа про освіту [3]. Перевагами екстернату є: необов'язковість щоденного відвідування школи; можливість проходження за один рік відразу двох класів; можливість зробити акцент на окремих, більш потрібних у подальшому предметах; суміщення шкільного навчання з відвідуванням певних занять (спортивного чи мистецького гуртка) або навіть навчання в іншому закладі; збільшення кількості годин для підготовки до вступу у заклад вищої освіти. Недоліками екстернату можна назвати: сильна завантаженість особи, яка за один рік повинна вивчити матеріал, який стандартно вивчають за два; загроза нерозуміння змісту навчальних матеріалів; відсутність відчуття колективізму та конкуренції; фактично відсутня взаємодія з педагогом, що унеможливорює реалізацію формування світоглядних позицій, моральних цінностей; орієнтація на обдарованого учня (студента), яку визначити на початку навчання складно.

Нині великої уваги набуває проблема дистанційної форми навчання. Погоджуємося з ознаками дистанційного навчання через мережу Internet, які пропонує С. Литвинова. Учена відносить до характерних ознак такі: гнучкість – можливість займатися в зручний для себе час, у зручному місці й темпі; паралельність – без відлучення від професійної діяльності; модульність – можливість формувати навчальний план, який відповідає індивідуальним або груповим потребам; технологічність – використання в освітньому процесі новітніх досягнень інформаційних і телекомунікаційних технологій, які сприяють просуванню людини у світовий постіндустріальний інформаційний простір; охоплення –

одночасно можна звернутися до безлічі джерел (електронних бібліотек, банків даних, баз знань і т. д.); економічність – знижено витрати на підготовку фахівців; інтернаціональність – обмін світових досягнень на ринку освітніх послуг; соціальна рівноправність – всі мають можливість одержати освіту незалежно від місця проживання, стану здоров'я, елітарності й матеріального забезпечення студента (з урахуванням того, що здебільшого одержання освіти в дистанційному режимі обходиться істотно дешевше, ніж традиційними способами) [4]. Зрештою, до них ми пропонуємо також віднести інноваційність – раніше не було можливості навчатися на відстані, а завдяки розвитку інформаційних технологій це стало можливим; легкість – легкий доступ до електронної інформації через комп'ютер. На нашу думку, варто додати до ознаки «економічності» і зниження витрат часу, присвяченого вивченню навчального матеріалу.

Під педагогічним патронажем у ст. 9 п. 8 розуміється спосіб організації освітнього процесу педагогічними працівниками, що передбачає забезпечення ними засвоєння освітньої програми здобувачем освіти, який за психофізичним станом або з інших причин потребує такої форми. Він здійснюється соціальними педагогами і за своїм статусом педагоги належать до педагогічних працівників. Це соціальна взаємодія педагогів та учнів, педагогічний супровід дітей, які мають проблеми зі здоров'ям.

В Законі України «Про вищу освіту» вживається термін «форма організації освітнього процесу». Він, з точки зору дидактики, позначає те саме поняття, що й термін «форма навчання» – спосіб організації навчання. Чинним законодавством встановлені такі організаційні форми навчання, як урок, лекція, семінар, практичні та лабораторні заняття. Втім, педагогічна практика виходить за ці рубікони. Так, наприклад, у вищій школі в рамках семінару проводяться інші форми організації навчання: дискусії, диспути, брейн-ринги, ділові ігри, колоквіуми та ін. У дидактиці форми навчання класифікуються за різними критеріями. Враховуючи кількість учнів, їх поділяють на масові (фронтальні), колективні, групові, мікрогрупові та індивідуальні форми навчання; за місцем навчання – аудиторні, позааудиторні.

Серед форм навчання, зазвичай розрізняють індивідуальну та колективну (групову), класно-урочну, дальтон-планівську, мангеймську, белл-ланкастерську, бригадно-лабораторну, «план Трампа».

Отже, надбання світової та вітчизняної педагогіки, сучасний педагогічний досвід багатьох поколінь педагогів переконують у необхідності вдосконалення нормативно-правових актів, які регламентують порядок організації навчально-виховного процесу, встановлюють обов'язкові форми навчання: очну, заочну, вечірню,

екстернат, педагогічний патронаж, дистанційне навчання. Педагогічний діяльності притаманний творчий елемент. Нині її проектування здійснюється на основі гуманістичних педагогічних ідей і технологіях, але в рамках обмеженої кількості форм навчання, встановленою законодавством. Педагогічне розмаїття форм навчання обумовлене часовим, зовнішнім критерієм, місцем проведення занять, кількістю та індивідуальними (віковими, соціальними) особливостями учнів, стилем взаємодії педагога і учня, розвитком технічного прогресу, станом розвитку громадянського суспільства та ін. Історія педагогіки засвідчує, що на різних етапах розвитку людства використовувалися ті чи інші форми навчання: індивідуально-групова (в школах середньовіччя), взаємне навчання (белл-ланкастерська система в Англії), диференційоване навчання по здібностям учнів (мангеймська система), бригадне навчання (20-ті роки в радянській школі), американський «план Трампа», класно-урочна. І це не остаточний їх перелік, адже продовжують розвиватися і вдосконалюватися дидактичні системи світу. Тому правовий аспект організації навчання має акумулювати педагогічні закономірності, спрямовані на актуалізацію освітніх потреб інформаційного суспільства. Впровадження нових, більш ефективних форм навчання (педагогічний аспект) значною мірою обумовлюється прогресивністю правового поля, досконалістю нормативно-правової бази у сфері освіти (правовим аспектом).

Список бібліографічних посилань

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2004. Т. 6: Т–Я. 768 с.
2. Про затвердження Положення про вечірню (змінну) школу : наказ МОН України від 04.07.2005 № 397. *Офіційний вісник України*. 2005. № 29. С. 1730.
3. Про затвердження Положення про екстернат у загальноосвітніх навчальних закладах : наказ МОН України від 19.05.2008 № 431. *Офіційний вісник України*. 2008. № 41. С. 1377.
4. Литвинова С. Г. Аналіз форм навчання вчителів-предметників інформаційно-комунікаційним технологіям. Інформаційні технології і засоби навчання. 2007. № 2 (10). URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/download/278/264> (дата звернення: 03.03.2019).

Отримано 05.03.2019

